

KAÇARLAR DÖNEMİNDE MEŞRUTİYET ÖNCESİ KADIN YAŞAMI

WOMEN'S LIFE IN THE QAJAR ERA
BEFORE THE CONSTITUTIONAL PERIOD

Celal ASLAN, Sevgi COŞANSEL

11

KAÇARLAR DÖNEMİNDE MEŞRUTİYET ÖNCESİ KADIN YAŞAMI

WOMEN'S LIFE IN THE QAJAR ERA BEFORE THE CONSTITUTIONAL PERIOD

Celal ASLAN ¹, Sevgi COŞANSEL ²

Anahtar Kelimeler:

Kaçar Hanedanlığı,
İran,
Kadın,
Gelenekselcilik,
Nâsirüddin Şah.

Keywords:

Qajar Dynasty,
Iran,
Women,
Traditionalism,
Nâsirüddin Sha.

¹ Dr. Öğr.Üyesi, Gaziantep
Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
celalaslan46@gmail.com ,
ORCID: 0000-0002-3743-
2697

² Yüksek Lisans Öğrencisi,
Gaziantep Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, sevgicsnsl@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8789-0592

Alıntılanmak için/Cite as: Aslan
C. ve Coşansel S. (2024)
Kaçarlar Döneminde Meşrutiyet
Öncesi Kadın Yaşamı , Çukurova
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi, 34 (1), 187-198

ÖZ

İran, günümüzde Fars ülkesi olarak adlandırılan geleneklerin kök saldıgı kadim topraklardır. Hâlbuki tarihi süreç içerisinde bölgede yer alan kavimlere, devletlere baktığımızda bugünkü İran'ın kavmi yapısının salt bir Fars ülkesi ve kültürü olarak adlandırılması doğru olmayacaktır. Zira İran, genel manada tenkit ettiğimizde eski ve köklü bir medeniyet olmakla birlikte çoğu zaman Türk unsurlarının yer aldığı devlet ve hanlıklar ile yönetilen bir coğrafya olmuştur. Eski uygarlıkların başlangıcından bu yana özel bir konuma sahip olan, bulunduğu coğrafyanın özellikleri ile bir hayli uygarlığa ev sahipliği yapmış olan bu coğrafya pek çok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır. İşte bu medeniyetlerden birisi de Türklerin oluşturduğu Kaçar Hanlığıdır. Kaçar hanedanlığı 1795 yılında siyasi kargaşadan istifade ederek İran'da yönetimi devralmış ve yaklaşık 130 yıllık hâkimiyetleri içerisinde siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta birçok yeniliğe imza atmışlardır. Ancak buna rağmen özellikle kadınlara verilen değer ve kadının sosyal hayattaki yeriyle ilgili coğrafyaya hâkim olan İran kültürünün kadınları öteleyici etkisi Kaçarlarda da Nâsirüddin Şah dönemine kadar devam etmiştir.

ABSTRACT

Iran, nowadays called the Persian country, is an ancient land where traditions are rooted. However, when we look at the tribes and states in the region throughout the historical process, it would not be correct to call the tribal structure of today's Iran as a Persian country and culture. Because when we criticise Iran in general terms, although it is an ancient and deep-rooted civilisation, it has been a geography ruled by states and khanates with Turkish elements most of the time. This geography, which has a special position since the beginning of ancient civilisations, has hosted many civilisations due to the characteristics of its geography. One of these civilisations is the Qajar Khanate formed by Turks. The Qajar Dynasty took over the government by taking advantage of the political turmoil in Iran in 1795 and made many innovations in political, economic and social life during their 130-year rule. However, the marginalising effect of the Iranian culture, which dominated the geography in terms of the value given to women and the place of women in social life, continued among the Qajars until the reign of Nâsirüddin Shah.

GİRİŞ

Tarihsel zaman içerisinde meydana gelen siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmeler toplumların ruhunda yani insanoğlunun yaşamında cinsiyet fark etmeksizin büyük etkiler meydana getirmiştir. Bu etkileşim, İran tarihinde mütemadiyen yinelenen siyasal ve ekonomik alandaki yükselme ve çöküşler, uygulanan kodifikasyonlar, bunların politik ve toplumsal hayatta meydana getirdikleri etkiler, toplumların, dolayısıyla insanların hayatını değiştirmiştir (Abdollahifard, 2020, s. 353). Yaşanan değişimlere kadın açısından baktığımızda değişmeyen tek şey, aile içindeki kadın mefhumudur (Abdollahifard, 2020, s. 353). Bu kadın mefhumunu ise sürekli destekleyen siyasal yapı ve kültürel yapı olmuştur. İran tarihi içerisinde yer alan Kaçar hanedanlığı döneminde, kadın haklarına ilişkin hareketlenmeler bütün rejimi ile ateşlenmiş ve sonraki yıllar içerisinde kadının İran toplumunda var olma serüveni canlanmıştır. Meşrutiyete kadar yalnızca kendilerinin varlığından haberdar edebilen Kaçar kadınları, meşrutiyet ve sonrasında eğitim, sağlık, hukuki alanlarda çeşitli haklara kavuşabilmişlerdir.

KAÇAR HANEDANLIĞI

VIII. asırda Moğolların Rusya'yı terk etmesi ve Slavların bu toprakların kuzeyinden güneyine inip Batı Hanlığı'nın üst kısımlarını daraltmasından sonra Kaçar halkı topraklarını bırakarak Kafkasya, Azerbaycan, Kırım ve Türkiye'ye irtica etmişlerdi (Nefisi, 1335, s.16-17). İran'da Kaçarların hükümdarlığı döneminde vakanüvisler, Miladi 736 yılına kadar Kaçarların, Muğan ovasında çadırlarda yaşadıklarını ve aynı sene içerisinde liderlerinin kendi kabilesini Hira'ya taşıdığını ifade etmişlerdir. Nitekim aynı vakanüvisler, Kaçarların atasının adının “Dagajar Noyan” olduğunu ve onun, beraberindeki ”Sartaq Noyan Bin Noyan Bin Thoban Bin Celayir Man Pezon Tekin Mughal'ın oğlu” olduğunu söylemişlerdir (Nefisi, 1335, s. 16). Sadi Nefisi bu ifadenin doğru olmadığını açıklamış ve Kaçarların dilinin Arapça ya da Farsça özellikler taşımadığını, Noyan'ın ise Doğu dilinden bir kelime olduğunu ve kelimenin etimolojik incelemesinin yapıldığında komutan, lider, prens anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. Bilhassa Said Nefisi “Kaçarlar, Bayat ve Afşarlar gibi Azerbaycan'dan gelmiştir, bu sebeple Moğol

değil aksine Batı Türklerinden olduklarına dair şüphe yoktur” (Nefisi, 1335, s. 17) ifadesi ile Kaçarların dilinin Batı Türkçesine sahip Şah İsmail'in dili olan Safevî dili olduğunu ve Türk olduklarını, bu sebeple Safevîler ile ortak kavmi ve kültürel yakınlığın bulunduğunu vurgulamıştır. Said Nefisi, öne sürdüğü savları sonucunda iki temel yargıya ulaşmıştır. Bunlar: 1) Kaçarlar Moğol değil Türk'tür. 2) Kaçarlar, Türkmen ve Selçuklu değil; Batı Türklerinden ve Hazarların yakın akrabalarındandır. Neticede Saidi Nefisi, Kaçar soyunu Türk soyuna dayandırmıştır. Onun bu düşüncesini Faruk Sümer de desteklemiştir.

Sümer'e göre; Kaçarların soyu, aslen Anadolu'da Yozgat (Bozok) yöresine bağlı bir aşirete mensuptur ve bu aşiretin 1492'de Gilan'a geldikleri bilinmektedir (Sümer, 2001, s. 51). Zira günümüz İran coğrafyasında, halkı siyasi birlik şeklinde örgütlendiren kavimler Türkmen boylar olmuştur (Sarıkaya, 2012, s. 6). Türkmen boylar arasında bulunan Koyunlu Obası, Ağa Muhammed Han'ın İran'da tesis ettiği hâkimiyetle birlikte iktidarı ele geçirdi (Azap, 2023, s. 82) ve Kaçar tarafından Zend hükümetinin yıkılması ile birlikte Ağa Muhammed Han 1795 yılında siyasi güç olarak ortaya çıktı (Maleki, 2016, s. 15) İran'da Kaçar Hanedanlığının 1779'da saltanata geçtiğine dair bilgiler yer alsa da dönemin kaynakları incelendiğinde bu tarih mümkün görülmemektedir, zira Erim Han Zend'in 1779'da vefat etmesinin ardından Cafer Han Zend tahta çıkmıştır. Cafer Han Zend'in 1795'de öldürülmesinden sonra Ağa Muhammed Han'ın tahta oturduğu bilinmektedir (Karadeniz, 2012, s.242). Bu bilgiler doğrultusunda Türk kavmi olan Kaçarlar, İran'da Safevî sonrası oluşan siyasal kargaşadan faydalanmış ve 1795 tarihinde hanedanlığı kurmuşlardır (Niray ve Deniz, 2010, s. 4). Kaçarlar, Safevî devletinde bilhassa Şah İsmail ve Şah Tahmasb döneminde askeri ve idari görevlerde yer almışlar ve bu vesile ile devlet yönetimi hakkında bilgi ve deneyim kazanmışlardır (Anbarcı, 2022, s. 25). 1925 yılında Rıza Şah tarafından Kaçar hanedanlığına son verilmiştir (Sander, 2013, s. 45). Kaçarlar Hanedanlığında en uzun süre saltanatta kalan Nâsirüddin Şah, tahtta kaldığı süreç içerisinde Kaçar Hanedanlığını dolayısıyla da İran'ı kuvvetlendirmek ve kalkındırmak istemişse de bunda yeterince başarılı olamamıştır (Abdollahifard, 2020, s. 355). Nâsirüddin Şah,

Kuhnemir’de 1831 tarihinde doğmuş, babası Muhammed şah, annesi Kaçar hanedanından Mehd-i Ulya hatundur (Çolakoğlu, 2019, s. 8). Nâsırüddin Şah beş yaşında iken 1847 yılında amcasının ölümü üzerine Azerbaycan valisi olarak ilan edildi (Pira ve Özgüdenli, 2006, s. 405). Nâsırüddin Şah’ın 1848 yılında 16 yaşında Azerbaycan valisi olarak görev yaptığı esnada babası Muhammed Şah vefat etmiştir. Muhammed Şah’ın vefat haberinin ardından Tahrandaki karışıklık meydana gelmiştir (Pira ve Özgüdenli, 2006, s. 405). Nâsırüddin Şah, kendisinden önce tahta çıkan padişahlardan farklı olarak, İran’ın bağımsızlığını koruyabilmesi için köklü değişiklik yapılması gerekliliğini kavramış, lakin İngilizlerin ve Rusların İran’ı zora sokmaları ve babası döneminde başlayan Avrupalılara tütün, petrol gibi metallerin alışverişinde imtiyazlar tanınması bu dönemin sonunu getirmiştir.

XIX. asırda İngiliz ve Ruslara verilen ekonomik ayrıcalıklar ile İran’a batı temelli demokrasi, özgürlük ve kadın hakları gibi fikirler girmiş ve bu fikirler İran’ın geleneksel yapısında değişim meydana getirmiştir (Üstün, 2000, s. 401). İran’ın Rusya ve İngiltere tarafından sürekli borçlandırılması (Karadeniz, 2012, s. 402-403) ekonomik bağımlılık ve zayıflayan siyaset neticesinde anayasal sistem, hukuki yenilikler ve kurulan derneklerle birlikte siyasi ve sosyal düzenlemeleri isteyen kitlesel hareketler vuku bulmaya başlamıştır (Üstün, 2000, s. 402). Tarih bilimi bize şunu öğretmiştir ki, hak ve özgürlükler konusunda ufak bir kıvılcım oluşturulması büyük bir yangına sebep olacaktır. Toplamların kavmi yapıları ne olursa olsun temel ilkeleri hak ve özgürlük olmuştur. Nâsırüddin Şah döneminde halkın isteklerine cevap verilmemesi, Rusya ve İngiltere’nin İran üzerindeki baskısına ve dış borçlanmanın getirdiği siyasi ve ekonomik mahkûmluğa dayalı olarak verilen imtiyazlara halkın tepkisi, yaklaşık 50 yıl sonra meydana gelecek köklü değişimin ayak seslerinin ortaya çıkarmıştır. Siyasi ve ekonomik alanda yapılan yanlış hamleler neticesinde Meşrutî hareketler ivme kazanmış (Cezani, 2014, s. 87), netice itibarıyla 7 Ekim 1906 tarihinde meclis toplanmış ve sonrasında aynı yılın Aralık ayının son günlerinde Muzafferüddin Şah tarafından anayasanın kabul edilmesi ile birlikte meşrutiyet ilan edilmiştir (Abdullahifard, 2020, s. 355). Meşrutiyeti hasta yatağında iken ilan

eden Muzafferüddin Şah kısa bir süre sonra vefat edince (Karadeniz, 2012, s. 449) 1907 yılında tahta geçen Muhammed Ali Şah meclisi durdurmak ve anayasayı yok saymak için çaba sarf etmiştir. İran, bir yandan içeride halkın hak ve özgürlük talepleriyle mücadele ederken, diğer yandan dışarda verilen ekonomik ayrıcalıklar neticesinde ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını kaybetme noktasına gelmiştir. 1908 yılında meclisin Şah tarafından kapatılması Anayasa taraftarlarını kızdırmış ve 1909 yılında Şah’ı tahttan indirmişlerdir (Üstün, 2000, s. 402).

İran I. Dünya savaşında tarafsız kalmasına rağmen; bu coğrafya Rus, İngiliz ve Türklerin mücadele sahası haline dönüşmüştür. İran 1917 Bolşevik devrimi sonucunda Rusya’nın da bölgeden çekilmesiyle İngiliz mandası haline dönüştü. 1921 yılında zor kullanarak saltanata geçen Rızâ Han darbeden aldığı güç ile cumhuriyeti ilân etmeyi düşündü. Ancak ulemanın karşı çıkması neticesinde bu fikrinden vazgeçti. Rıza Han kısa süre sonra vefat edince onun yerine geçen Ahmed Şah’ı deviren, Rızâ Şah Pehlevî 1925 yılının Aralık ayında yönetimi ele geçirmişti (Üstün, 2000, s. 402). Bu olayla İran’da yaklaşık 130 yıl hâkimiyetlerini devam ettiren Türk asıllı Kaçarlar Hanedanlığı son bulmuş yerine Pehleviler yönetimi devralmıştır.

KAÇARLAR DÖNEMİNDE KADIN

Kaçar döneminde kadın, evrensel olarak gözlemlenen bir olgu olan toplumsal cinsiyet rollerinin içinde hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde kadının, sosyal hayatı, geleneksel toplumlarda olduğu gibi aile, din ve hayır işleri gibi önceden belirlenmiş, bireysel özgürlüklerin yerine toplumsal beklentilerin ön plana çıktığı bir yapı içerisinde şekillenmiştir. Bu durum, kadının sosyal ve bireysel potansiyelini kısıtlayarak onu belirli rollerle sınırlandırmıştır (Farsani, 2018, s. 1-3). Kaçarlar döneminde kadın mefhumunu anlamak için öncelikle, tarihsel sürece bakmak gerekmektedir. Eski çağ İran’ında, dönemin birçok inanç ve ritüellerinde kadın figürü aziz görülmüş ve bir takım mitlerin ana ögesi olmuştur (Aşıkkutlu, 2011, s. 80).

Sasani devletinin resmi inancı olan ve İslamiyet’le bağdaşmayan Zerdüştlük inancında dahi evlilik-boşanma, miras, velayet gibi haklarda cinsiyet ayrımı

yapılmamış, ibadetlerde ve kutsal ritüellerde veyahut dini törenlerde erkekler ve kadınlar eşit olarak kabul edilmiştir (Abdollahifard, 2020, s. 284-285). İslamiyet'in özellikle Şia mezhebinde, kutsal kadınlar ve ermişler bulunmaktadır (Aşıkkutlu, 2011, s. 80). Ancak İran'da İslamiyet'in kabulünden sonra Şia mezhebinin uygulamaları neticesinde kadın hakları konusunda İslami esaslara göre yönetilen ataerkil bir toplum oluşturma yönünde değişim meydana getirmiş ve kadın haklarına yönelik sergilenen bu ataerkil ve totaliter yönetim tarzı İran tarihinde kadına karşı geleneksel bir uygulama hâlini almıştır. Genel manada İran da kadınlar 1900'lü yılların ortalarına kadar kendilerine yönelik bu totaliter rejimden kurtulamamıştır.

Kaçar Hanedanlığında kadın yaşamı ve kadın hakları Tütün İmtiyazı ile büyük oranda değişim sağlamıştır. Tütün imtiyazı sonucunda meydana gelen ve dünya literatüründe Tütün Harekâtı olarak anılan isyan, Batılı devletlerin emperyalist yönetimine karşı ulusal egemenlik hissiyatı ile ortaya çıkmıştır. Bu isyan, modern İran tarihinde devlet ve siyaset düzenlemelerine karşı kitlesel halk tepkilerini tetikleyen rejim karşıtı eylemlerin yöntem ve amacının temelinde yer almaktadır. Tütün İmtiyazı neticesi ortaya çıkan durum, geleneksel yapıdan **çağdaşlaşmaya** geçişte İran düşünce hayatının ve siyasi müesseselerin yeniden inşa edilmesini ve geçmişte yaşanan ihmallerden ve göz ardı edililerden siyasi olarak ayrılışı ifade etmektedir.

Nâsirüddin Şah döneminde tütün üretimi ve ticareti ile ilgili faaliyetler temel ekonomik geçim kaynaklarından biri olup, Kaçar halkının ortalama 1/5'i tütün yetiştirerek ve satarak geçimini sağlamaktaydı. Fakat Nâsirüddin Şah'ın Nisan 1889'da İngiltere'ye yaptığı üçüncü Avrupa seyahatinde kendisine ve Başbakan Emin el-Sultan'a bir antlaşma teklif edildi. Bu İngiltere'ye verilmiş imtiyaz niteliğindeki anlaşmayı kabul eden Nâsirüddin Şah, söz konusu imtiyazı Nisan 1890'da onayladı ve tütün ihracatını yılda 25.000 sterlin karşılığında 50 yıllığına Talbot'a devretti (Morshidizad ve diğerleri, 1389, s. 180). Buna tepki olarak halkın çıkardığı ayaklanmalar büyük bir kitlesel harekete kavuştu, pazarlar kapatıldı ve insanlar sokağa döküldü. Hükümete karşı gelen halk saraya yürüdüler. Saraya

yürüyen halk Nâsirüddin Şah'a "Ey kadın sıfatlı, ey başı eşarplı, ey dinsiz. Biz seni istemiyoruz." gibi hakaret dolu sözler sarf ettiler (Cezani, 2014, s. 83). Tütün imtiyazı, Kaçar Hanedanlığında sessizliğini koruyan kadınları da meydanlara çıkartmıştır. Sosyal hayat içerisinde yer almak isteyen kadınlar ev işlerinden, çocuk büyütme gibi görevlerinden sıyrılmışlar ve hakları konusunda mücadeleye girişmişlerdir. Kadınlar, "Eşlerimiz kadın gibi evde oturacaksa biz silah tutarız" diyerek sosyal hayat içerisinde var olan zincirlerini kırmışlar, toplum kurallarını bir bir yıkmışlar; böylece camilere katılmaya, dini törenler yapmaya başlamışlar ve aile ihtiyaçlarının pazardan satın alınması gibi gündelik işler içerisinde bulunmaya başlamışlardır (Alam & Sosan, 2012, s. 73). Tütün harekâtı; eve hapsedilen, istekleri göz ardı edilen, erkek çocuk doğurmak, yemek ve temizlik yapmak dışında hak tanınmayan kadınları meydanlara çıkartmış ve bu kadınların yeni dünya düzeninde yer almalarını sağlamıştır.

Kaçar döneminin İran'ında, kadınlar gündelik yaşam içerisinde son derece sınırlı haklara sahip olmakla birlikte 19. asırda özellikle Nâsirüddin Şah dönemi ve sonrasında Avrupalı fikirler ülkede etkisini göstermeye başlamış fakat kadın-erkek eşitliği, kadın hakları Avrupa'da da daha çiçeği burnunda bir kavram olması hasebiyle henüz büyük kitlesel gelişim gösterememiştir (Asgari, 2020, s. 196). Kaçarlar döneminde var olan Şeyhilik tarikatı³ kadın haklarına önem veriyordu, fakat siyasi liderler bu önemi hoş karşılamıyordu (Asgari, 2020, s. 196). Nâsirüddin Şah döneminden önce kadınlar toplumda silik bir silüet olarak bulunmaktaydı. Ancak Nâsirüddin dönemiyle birlikte mevcut ekonomik ve siyasi gelişmeler neticesinde Batı'nın İran'a göre özellikle insan hakları konusundaki daha modern anlayışının etkisiyle kadınlar bilinçlenmeye başlamıştır (Karamali ve diğerleri, 2022, s. 246).

Kadınlar ülkede yaşanan siyasi kargaşanın içerisinde özgürlük ve kadın hakları konusundaki ilk kıvılcım ateşini 1890 yılında İngilizlere verilen Tütün imtiyazı sonucu meydana gelen direnişin en önünde saf tutarak yakmışlardır (Tafreshi, 2010, s. 15). Özgürlük ateşi her ne kadar kıvılcım olsa da kadınlar buna dayanarak hukuki

3 "Şeyhilik Tarikatı: Caferiliğe bağlı ekoldür, 1800'lü yılların başında Kaçarlar döneminde taraftarını genişletmiş, özellikle Bâbîlik'in oluşumunda etkin rol üstlenmiş tarikattır. Şii İmâmîyye Mezhebi'ne mensup, Kâzım Er-Reştî'ye kadar yaslanan, siyasi liderci tez merkezinde vuku bulan mehdi hareketidir.(Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ethem Ruhi Fırlalı, Bâbîlik ve Bahâîlik, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları).

alandaki gelişimleri esas alarak bazı sivil haklar elde etmek istemişlerdir ancak bu yeterince mümkün olmamıştır. Siyasi ve hukuki hakları konusunda adım atamamışlardır (Langeroudi ve diğerleri, 2020, s. 111). Ama daha sonra her şeye rağmen bu süreçte kadınların güç bulması ile Nâsırüddin Şah döneminde devlet nişanlarında kadın figürü kullanılmaya başlanmıştır. Nâsırüddin Şah'ın Osmanlı Devletine verdiği nişanların içerisinde “Âfitâb Nişânı” dikkat çekmektedir. Âfitâb Nişanı sadece kadınlara verilmek suretiyle Sadrazam Mirza Hüseyin Han'ın teklifi ile çıkarılmıştır (Kiren, 2019, s. 161). Bu nişanın verilmesinin altında yatan neden ise, Avrupa seyahatlerine çıkan Nâsırüddin Şah'ın ziyaretlerinde bilhassa Avrupalı saray kadınlarına karşı diplomatik üstünlük sağlamak istemesidir (Kiren, 2019, s. 162).

Âfitâb nişânın üzerine İran'ın ananevi sembolü olan Güneş motifi işlenmiş, erkeksi çağrışım yapan hurşid kelimesine karşılık daha kadınsı çağrışıma sahip Âfitâb kelimesi kullanılmıştır. Nişânın üzerinde yer alan güneş motifi, İran'ın zarif kadın modeline uygun olarak şekillendirilmiş ve nişan üzerinde bulunan kadın; bukleli saçlara sahip, iri gözlü, küçük ağızlı olarak tasvir edilmiştir (Kiren, 2019, s. 162). Siyasi arenada kadınlara nişan veren Nâsırüddin Şah, özellikle Avrupa seyahatleri neticesinde İran'ın modernleşme sürecini hızlandıracak adımlar atmaya devam etmiştir. Kaçar kadınlarının kültürel hayat içerisinde yer almasını sağlamak amacı ile tiyatrolar açmış ve bu tiyatrolarda kadınların ilk kez sahne almasını sağlamıştır (Gürer, 2020, s. 31). Bu gelişmelere karşılık siyasi ve kültürel hayatta yer almaya başlayan Kaçar kadınının toplumdaki konumuna, yaşamına ve cinsiyet ayrımına yönelik olumsuz eleştiriler de başlamıştır. Ne yazık ki yapılan bu eleştirilere Kaçar aydınlarından da kadınlar lehine herhangi bir destek verilmemiştir. Aydınlar destek bulamamasının altında yatan muhtemel neden, İran toplumunda yer alan ataerkil düzenin aydınlar dâhil hayatın her alanını etkilemiş olmasıdır.

Kaçar dönemi kadınlarının evlilik-boşanma hakları ile ilgili olarak edindiğimiz bilgiler, Kaçar döneminde İran'a seyahat eden Avrupalı seyyahların notlarından elde edilmiştir. Kaçar halkı, evliliklerde ve boşanmalarda benimsedikleri uygulamaları yüzyıllardır uygulanan gelenek göreneklere ve büyük oranda ise Şii mezhebine

uygun olarak düzenlenmişlerdir. Aile hayatında Şia mezhebini ve düşünce olarak da İmâmiye fikhını takip etmişler, böylece örf ve âdetler dini öğretilerle çatışmamıştır (Şeriati ve diğerleri, 2021, s. 107).

Cinsel ilişkiye saygı duymaları ve mahremiyete özen göstermeleri evlilik konusunda hassas davranmalarına sebebiyet vermiştir (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 278). Kaçarlar, nikâh düşmeyen kimseler ve sütkardeşler haricinde haram kılınmayan her kadınla evlenme hakkına sahiptiler. Bu dönemin genelinde kırsal kesimde olanlar arasında tek eşlilik yani monogami görülmekle birlikte poligami yani çok eşli evlilikler de görülmektedir. İslam inancına göre Kaçar erkeklerinin teaddüd-i zevcât hakları da bulunmaktadır (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 278). Bu durum Kaçar kadınlarının nikâh gibi meşru haklarına tecavüz edilmesini yasal kılmıştır. Zira kadın evlendiği erkek için her daim ulaşılabilir değersiz meta olmaktan öteye gidememiştir. Poligami evliliklerinde dikkat edilmesi gereken önemli husus, bu ve benzeri evliliklerin yolculuk esnasında kadının iffetine zarar gelmemesi için, onu koruma amaçlı yapıldığı anlayışından kaynaklandığı belirtilmektedir. Fakat bu tip evlilikler için geçerli olan bir süre bulunmaması, kadının iffetini koruma bahanesinin öne sürülmesine sebebiyet vermiş ve çok eşlilik yaygın bir hâl almıştır. Kaçar erkekleri özel bir statüye sahip olarak, ekonomik refah seviyesi yükselmiş olanlar, cariyeye evliliği de yapmaktaydı. Bu evliliğe Mutah ismi de verilmiştir. Mutah evliliklerinde erkek sayısız kadınla evlenebilme yetkisine hâkim idi ve bu evliliklerin süresi geçici olup bir saat ile 90 yıl arası süre tanınmaktaydı (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 278). Kaçar döneminde erkekler arasında livat ve zina (evlilik dışı heteroseksüel ilişki) yaygın olmamakla beraber görülmektedir. Bu durumun önüne geçmek için verilen cezalar kınama ve devamında erkeğin dövülmesidir. Ceza verilmesinde ise tefsir ve hadis göz önünde bulundurulmuştur (Najmabadı, 2005, s. 33). Tefsir ve Hadis'e göre ceza verilirken izlenilen yöntem öncelikle Kur'an-ı Kerim'in yorumlanması ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) atfedilen uygulamalardır. Bir başka deyişle Ayet ve Hadis'e dayandırılmaktadır (Abadian, 2009, s. 13).

Kaçar halkı evlilikte İslamiyet'e de referans vererekten evlilik yaşını oldukça küçük tutmuştur. Hatta beşikte olan kız çocuklarına nişan takılmıştır (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s.

279). Anadolu’da nadir de olsa görülen “Beşik Kertmesi” ismi ile uygulanan bu gelenek, kadının doğduğu an ailesi tarafından söz hakkının elinden alınmasıdır. Kaçar geleneğine göre, kız çocuklar ortalama 3-4 yaş aralığında nişanlanmak üzere beğeniye sunulur ve bu gelenek soylu ailelerde daha çok görülürdü. Küçük yaşata yapılan evliliklere en güzel örnek Nâsırüddin Şah’ın kızı Tac-ül saltana’nın hatıratında yer alan evlilik deneyimi, o dönemdeki çocuk evliliklerinin yaygınlığını ve bu uygulamanın bireyler üzerindeki derin etkilerini gözler önüne sermektedir. Sekiz yaşındayken evlendirilen Tac-ül saltana, hatıratında bu deneyimi anlatırken, çocukluk yaşantısının evlilik törenleriyle bir anda kesintiye uğradığını belirtmektedir. Düğün öncesi ve sırasındaki hazırlıklar, geleneksel törenlere uygun olarak gerçekleştirilmiş olup, gelinin gözlerini kapatması gibi uygulamalar, o dönemdeki toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınlara atfedilen değerler hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Törende üzerine atılan altın ve gümüşler, gelinin statüsünü ve ailenin sosyal konumunu vurgulamakla birlikte, çocuk yaşta evlendirilen kız çocuklarının maddi bir meta olarak görüldüğü yönündeki görüşleri de desteklemektedir. Tac-ül saltana’nın altın bir sandalyeye oturtularak ayağının yere değmemesinin sağlanması ise, gelinin masumiyetini ve çocukluğunu simgelemesiyle birlikte, aynı zamanda güçsüz ve bağımlı bir konumda olduğunu da göstermektedir. Bu durum, o dönemdeki kadınların toplumsal hayattaki sınırlı rolünü ve erkek egemen düzenin kadın üzerindeki baskısını ortaya koymaktadır (Yetiş, 2022, s.122). Beğeni seremonisinin ardından beğenilen kız çocukları 11-12 yaş aralığında kadının ilk regl olması ve fizyolojik gelişimi takip edilerek evlendirilirdi. Erkeğin sosyal hayattaki statüsü diğer kriterlerin önüne geçer ve erkek kendisinden çok küçük bir kız çocuğuyla veyahut oldukça genç bir kadınla evlenebilirdi (Afary, 2009, s. 22). Evlenecek olan erkekten evliliğin geçerliliği istenilir, daha sonrasında sosyal hayat içerisinde kadının evlendiğinin belli olmasının sembolü olarak kadının alın saçları yani kâhkülleri kesilirdi. Kadınların saçlarını kesmeleri aslında İran tarihi içerisinde yer alan bir ritüeldir. Zira gücü olmayan, başkaldıramayan kadın saçlarını keser, güçsüzlüğünü göstermek isterdi oysa burada kesilen saç kadının başkaldırma gücünün ailesi tarafından yok edilmesini sembolize etmektedir.

Evlilik törenlerinde kadın oda içerisinde damadı görmesini engelleyen bir perdenin diğer tarafında oturur ve molların “Evleneceğin adamı görmeden evlenmeye razı mısın?” sorusuna, razı olduğunu beyan eden cevap verir ve sonrasında düğün başlardı. Düğün erkek evinin kadının

evine gelmesi ile devam eder nihayetinde 3 gün 3 gece düğün sürerdi (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 279). Düğün sonrası kadının iffetini simgeleyen beyaz çarşaf serilir ve kadının bekâret kanı geldiğinde çarşaf kadının ailesine verilir sonrasında bu çarşaf insanlara sergilenirdi (Afary, 2009, s. 142). Çarşafı sergilemek o hane içerisinde yaşayan baba ve erkek kardeşin toplum içerisinde saygıdeğer anılmasının simgesidir. Düğün merasimlerinde ritüellere uyan Kaçar halkı arasındaki soylu aileler düğünlerinde raks etmesi için rakkaslar getirirken, yoksul aileler daha mütevazı düğün yaparlardı. Kaçar kadının düğün ve çeyiz için gönlünden geçenleri isteme hakkı bulunmaktaydı. Ancak kadının istekleri oldukça sade eşyalar ve mütevazı bir düğün olmalıdır (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 280). Zira gelinin maddi değeri yüksek bir şey istemesi kadının ahlaksızlığına yorumlanmaktaydı. **Henry Rene d’Allemagne’in eserinde aktardığına göre, eğitilmiş bir İranlı, kadın-erkek ilişkilerini karanlıkta ellerini uzatan ve neyle karşılaşacaklarını bilmeyen kişilere benzetmektedir.** Bu kişiye göre, her iki cinsiyet için de gelecek belirsiz ve olumsuz olarak algılanmaktadır. Bazı durumlarda gerçekleşen mutlu evlilikler ise tesadüfi ve olağanüstü olarak değerlendirilmekte, evliliğin normatif bir durumu yansıtmadığı düşünülmektedir. Bu görüş, o dönemdeki İran toplumunda kadın-erkek ilişkilerine dair hâkim olan karamsar ve belirsiz bir bakış açısını yansıtmaktadır (Yetiş, 2022, s.129-130).

Kadınların boşanması konusunda da hakları kısıtlanmıştır. Boşanan bir kadın baba evine dönme korkusu içerisinde evlendiği erkeğin her türlü zulmüne katlanmak zorunda kalmıştır. Boşanmak için erkeklere birden fazla sebep sunulmuş olsa da kadınlar boşanma konusunda sebep sunamıyordu. Erkek; kadını iffetsizlik, erkek çocuk doğurmamak, bakımsızlık, eşine ve ailesine karşı saygısızlık etmek, hatta kadını eşi eve geldiğinde ona kapıyı açmaması gibi nedenlerle boşayabilme hakkına sahipti. Kadın ise eşinin iffetsiz davranışında boşanma hakkına sahipti fakat erkeğin iffetsizlik yaptığını kanıtlaması gerekmektedir. Boşanan kadın baba evine döndüğünde toplum tarafından dışlanılıyor ve bu dışlanmadan kurtulmak için istemsizce ikinci evliliği yapmak zorunda kalıyordu (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 285-286).

Evlilik ve boşanma Kaçar kadınlarının hayatlarında dönüm noktası olduğu için bununla ilgili çeşitli mistik güçlere inanış sergilemişlerdir. İnsanoğlu, dünyevi hayatlarındaki başarısızlık ve mutsuzluklarını uhrevi hayatları yani inanışları içerisine yerleştirmiş ve bunu gelenekselleştirerek toplum içinde yaygınlaştırmıştır. Bu güçler ile uğraşmayı da kadınlara atfetmişlerdir. Kadınlara mistik güçlerin atfedilmesinin altında ataerkil bir toplumun hâkim konumda olması ve kadının doğası gereği zayıf karakter sergilemesi yatmaktadır (Çakrı ve diğerleri, 1981, s. 226). Bir diğer açıdan, Kaçar dönemi kadınlarının, eğitimsiz oluşu, evlendikleri erkekler ile uzun süreli evlilik yaşama arzuları ya da erkek çocuk doğurma istekleri kadınlara büyü ve sihir kapısını açmıştır. Muhtemeldir ki Kaçar kadınlarının tılsım, büyü, muska gibi alanlarda etkin rol üstlenmelerinin altında, sevgisizliğin oluşturduğu güvensizlik ve aile içinde kendilerini değersiz hissetmeleri yer almaktadır.

Kadın büyücüler tarafından yapılan tılsım, büyü ve muskalarda kullanılan yerel malzemelerin çeşitliliği bölgelere, yörelere göre değişim sergilemektedir (Çakrı ve diğerleri, 1981, s. 226). Bez parçalarından erkek bebek yapımı, çeşitli bitkiler ile yapılan karışımlar ve Kaçar kadınlarının boyunlarında taşıdıkları Farsça yazılı dua ve benzeri yazıların yer aldığı muskalar kadınların sığındığı liman olmuştur. Kadınların sığındığı bu liman sosyal hayatlarının bir parçası olmuş, sosyalleşmek için kendilerine sunulan fırsat olarak görülmüştür. Muska ve büyü yaptırmak için evden çıkan kadınlar bu sayede gittikleri mekânda tanıştıkları kadınlar ile sosyalleşebiliyorlardı.

Kadınların sosyalleşme ihtiyaçlarını karşıladıkları bir başka yer ise kadınların yer aldığı vakıflar olmuştur. İslamiyet’le birlikte vakıf sistemi yaygınlaşmış; bu inancı benimseyen toplumlar içerisinde bulunan yoksul, yetim, hasta gibi yardıma muhtaç kişi ya da kişilere yönelik hayır faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Vakıf sisteminin temelinde cinsiyet, ırk, dil, din gibi etmenler önemsiz kabul edilmişken Kaçarlar döneminde vakıflarda cinsiyet unsuru öne çıkmış, sosyal statü büyük önem arz etmiştir. İran’da vakıflar soylu ve kraliyet ailesine mensup kadınlar tarafından kurulmuşlardır (Hosseini ve Meiri, 2018, s. 58). Kaçar hanedanlığında kadınların kurmuş olduğu vakıflar

azımsanamayacak bir orana sahiptir. Örneğin Kaçar döneminde Tahran’da kadınlar tarafından “102 adet vakıf açılmış ve bu 131 yıllık Kaçar hanedanlığı döneminde yılda ortalama 1,5 kadının bağış yaptığı” anlamına gelmektedir (Hosseini ve Meiri, 2018, s. 160). Vakıf sayısının çok, bağışçı sayısının az olması, Kaçar kadınlarının sosyalleşme aracı olarak vakıflar oluşturdukları savını güçlendirmektedir.

Vakfiyeler, vakfa konu olan taşınmaz malların kendilerine çeyiz, kraliyet hediyeleri, miras gibi farklı amaçlarla geldiğini beyan etmektedirler. Kaçarlar dönemi vakfiye kayıtlarına baktığımızda İran kadınları arasında soylu ve sıradan kadınlar olmak üzere ayrımcılığın var olduğu anlaşılmaktadır. Bu savımızı vakıf açan kadınların eğitim gören soylu sınıfa mensup olmaları güçlendirmektedir. Vakıf açan bir takım soylu kadınlar; “Feth Ali Şah’ın kızı Mehd Alia, Anis el-Dawlah ve Nâsirüddin Şah’ın karısı Amina Aqdas, Malik Taj Khanum Firoz Najm al-Sultaneh, Mirza Hedayatullah’ın eşi, makam bakanı ve Dr. Musaddık’ın annesi, Munirul-Sultaneh, Mirza Musa Vazir’in kızı, Sıdika Firouzabadi” vb. soylu kesimdir (Hosseini ve Meiri, 2018, s. 160). Kaçarlar döneminde sosyal hayat içerisinde soylu kesim kadınlar ya da şehirli-köylü kadınlar arasında ciddi oranda fark olmuştur. Ataerkil düşünceye hâkim Kaçar hanedanlığında açılan vakıfların en dikkat çekici özelliği ise, kadınlar tarafından ve kadınlar için kurulan vakıfların erkeklere miras olarak bırakılmıştır. Kaçar kadınlarının vakıf haricinde sosyalleştikleri bir diğer etkinlik ise muharrem ayında gerçekleşen matem ve cenaze törenlerine katılmalarıdır. Evlere hapsedilen kadınlar için matem törenleri sosyalleşmek için uygun ortam olmuştur. Kaçar kadınları, cenazeye katıldıklarında bir süre ağlayıp daha sonra da kendi aralarında muhabbet etmeye başlamaktadırlar (Mojarabi ve Devsalar, 2018, s. 278).

Kaçarlar döneminde kadınlar, geleneksellik ve ataerkil toplum içerisinde çok az oranda sosyal, ekonomik, kültürel ve politik haklara sahip olmuştur (Mahbob ve diğerleri, 2023, s. 162). İran ile Batı arasındaki ilişkilerin genişlemesi sonucu anayasa devrimi ve feminist fikirlerin yayılması gibi faktörler, bazı entelektüel ve ilerici kadınların bu geleneksel ve dini ortamda kadın haklarını savunmayı düşünmesine neden oldu. Bu amaca yönelen kadınlar,

hemcinslerini bilgilendirmek ve haklarının hayata geçirilmesi için çalışmak amacıyla kız okulları, kadın dernekleri ve yayınları gibi çeşitli eğitim ve sivil kurumlar kurdular (Mahbob ve diğerleri, 2023, s. 162).

Nâsirüddin Şah döneminde kadınlar siyasi ve hukuki hakları konusunda hiçbir adım atamamışlar ancak sosyal haklar konusunda ise eğitim hayatında somut bir değişim yaşamışlardır (Langeroudi ve diğerleri, 2020, s. 112). Nâsirüddin Şah dönemi (1848-1896), Batı tarzı eğitim verilmesinde ve kadınların aydın fikirlere sahip olmalarında en önemli etken olmuştur. Bu döneme kadar Kaçar kızlarının batı usulü eğitim almalarına dini kanaat önderleri engel olmaya çalışmıştı. Bu engellemeden dolayı Nâsirüddin Şah dönemine kadar kız çocuklarının eğitim hayatı sekteye uğramıştır. Nâsirüddin Şah'ın onayıyla ilk kız öğrenci grubu, Tahran'da bulunan ve Batı usulü eğitim veren Franco Persan Okulu'nda eğitim almaya başladı (Azad ve diğerleri, 2018, s. 33). 1906 yılında ise Muzaffereddin Şah tarafından meşruti yönetime geçildiğinde Meclis gazetesinde kadınların eğitim hakkı ve toplumsal katılımını destekleyici yazılar yayımlanmıştır (Azad ve diğerleri, 2018, s. 34). Bu gazete yazılarının yayımlanması aslında İran'da medeniyet çalışmalarının kadınlar olmadan ilerleme sağlayamayacağını dile getirmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaçar döneminde kadınların eğitim imkânları genel manada oldukça sınırlıydı. Ailelerin sosyo-ekonomik şartları okuryazarlık oranını belirleyici ana etmen olmuştur. Umumiyetle aynı mahalle içerisinde yer alan kız çocuklarına okuma yazma, kimi zaman mahallede okuma yazması olan bir kadın tarafından, kimi zaman da aile bireyleri tarafından öğretiliyordu. Meşrutiyete kadar kadınların okur-yazarlığı neredeyse yok denilecek kadar azken Meşruti yönetimle birlikte kadınlar eğitim hakkı kazanmaya başlamıştır.

Şia mezhebine göre, kadınlar yanlarında güven duydukları 3 kadın ile hac yolculuğu yapabilmektedirler. Şehirli, soylu kadınlar yanlarında kendilerine yakın hissettikleri kadın arkadaşları ile Hac yolculuğuna çıkmaktadırlar. Bu yolculuk esnasında şahit oldukları durumlar hakkında kısa anekdotlar tutmuşlardır. Tutulan bu anekdotlar kadınların seyahatname türünde çok fazla eser vermelerini sağlamıştır.

Kaçar döneminde bazı önemli kadın seyahatname yazarları arasında; Âliye Hanım Şîrâzî, Sekine Sultan, Bânû Şâhcehân Begüm Hindi, Mihrimah Sultan (Batkitar, 2019, s. 135) yer almaktadır. Kadınlar Seyehatname dışında, «Şokofe» ve «Kadın Dili» gibi dergiler ve “Zahan Zani”, “Shkoofe” gibi gazetelerin yazar kadrosunda da yer almışlardır (Azad ve diğerleri, 2018, s. 36). Yayımlanan gazete ve dergilerde kadınlara özel yayınlar çıkmış ve yine bu gazetelerde kadın mektupları yer almıştır. Söz konusu durum, kadınların yazın alanında yer almasını sağlayarak sözlerinin kamusal alana girmesine, bu sayede de yazın dilinin daha özgün ve yaratıcı hale gelmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla yazın hayatında seçkin kadınların yanında diğer kadınlar da yer alma fırsatı bulmuştur (Rezaei, 2018, s. 175).

Kaçar dönemi, İran kadınının hayatında aynı zamanda yeni bir sayfanın da başlangıcıydı. Çünkü bu dönemde toplumun entelektüel gelişiminin bir sonucu olarak, kadın giderek daha fazla sosyal alana girdi. Böylece Kaçar kadınının sosyal ve politik meselelerdeki rolü arttığı için toplumda daha görünür bir hal almıştır (Sereşt ve Mohsen, 2015, s. 328-329). Anayasal söylemle birlikte toplumun dönüşümü ve bunun sonucunda ortaya çıkan özgürlükler, kadınlara görüşlerini kamuya açık olarak ifade etmeleri ve bunları farklı şekillerde gerçekleştirmeye çalışmaları için gerekli fırsatı ve kolaylıkları sağlamıştır. Bu hedeflere ulaşmanın önemli araçlarından biri de kadın gazetelerinin yayımlanması ile sosyal ve politik derneklerin oluşturulmasıydı. Kaçar döneminin sonlarında kadın haklarının savunucularından biri de Şehnaz Azad (Rashdیه) olmuştur. Azad, Kadın Dergisi'ni kurarak kadınları hakları ve konuları konusunda uyandırmaya ve bilgilendirmeye çalıştı. Sadece kadınların yazdığı makaleleri yayınlayan bu gazetenin ana amacı İran'da kadınların ve kızların eğitimi ve kadınların toplum hayatındaki yeri konusunda reform yapılmasını sağlamaktı.

Nâsirüddin Şah öncesi Kadınlar eski geleneksel giyimlerinde devam ettirmişlerdir. Nâsirüddin Şah döneminde de kadınların giyim tarzında belirgin bir değişim gözlenmemiştir. Kadınlarının geleneksel kıyafetleri oldukça sade renklerde ve mütevazı bir görünüme sahipti (Nazari, 2016, s.58). Bu geleneksel sürekliliğin temel nedeni, toplumun değer yargılarını

şekillendiren İslam dininin, özellikle giyim konusunda etkili olmasıdır. İslam'ın mahrem ve namahrem kavramları, kadınların dışarıda giydikleri kıyafetleri belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde kadınlar, yabancı erkeklerin bakışlarından tüm vücutlarını ve yüzlerini koruma amacıyla çarşaf gibi örtünme biçimlerini tercih etmişlerdir. Bu durum, Müslüman İranlılar arasında o kadar yaygınlaşmıştır ki, dört yaşındaki kız çocukları bile çarşafsız dışarı çıkarılmamıştır. Bu uygulamalar, İslam toplumlarında kadınların sosyal ve kamusal alandaki hareketliliğini sınırlandıran ve cinsiyet rollerini belirleyen önemli bir kültürel norm haline gelmiştir (Yetiş, 2022, s. 290).

Kadınlarının giyiminde şehirli-köylü ya da soylu-sıradan ayrımı fark edilmiyordu, kadınlar aynı kalitede ve şekilde giyiniyorlardı. Bu durum Nâsırüddin Şah'ın yurt dışı gezilerine kadar geçen sürede kadın giyim modasında eski gelenekler devam etmişti. Nâsırüddin Şah'ın Avrupa seyahatleri sonrasında kadınlarının giyimleri de değişime uğramış ve oldukça renklenmiştir. Bu dönemde kadınların bacaklarını çorap gibi örten kırmızı, gri, mor, yeşil renkli geniş pantolonlar giyimlerinde yer almaya başlamıştır. Geniş pantolondan kasıt, günümüzde Anadolu içlerinde ve kırsal kesimde kadınların giydiği “şalvar” özelliğinde ve daha dar kesime sahip olan kıyafettir. Kadınların üstünde ise, dansçıların giyindiği canlı renkli ve çeşitli desenlere sahip üst giyim ve bunun üzerinde kemer yer almaktadır. Kemerin alt kısmında ise pantolonun üzerine inen kısa etek vardır. (Nazari, 2016, s.59).

Kaçarlarda kadınların fanila giymeleri çok aşına olunan bir durum değildir. Kadınlar sadece elbisenin üst göğüs kısmına korsaj^{4*} uygularlardı ki bu korsaj elbisenin vücut hatlarını daha belirgin yapması ve elbiseye Avrupai bir tarz katmasını sağlamak amacı ile yapıldı (Nazari, 2016, s. 59). Ayrıca korsaj kullanılan elbisede çorap kullanmak yaygın ve modern karşılanmıyordu. Nâsırüddin Şah'ın Batı gezileri sırasında dansçıların dar pantolon ve etek giydiklerini görmesi neticesinde kendisi de bu giyim tarzının sarayda harem içerisinde kullanılmasını istemiştir. Zaman içerisinde bu giyim tarzı saray dışında kadınlar arasında da görülmüştür (Nazari, 2016, s. 59-61).

Nâsırüddin Şah'ın Avrupa gezileri sırasındaki gözlemleri sonucunda geleneksel kıyafetlerinden sıyrılan kadınlar, modern dünyanın renkleri ve modası ile karşılaşmaya başlamıştır. Nâsırüddin Şah dönemi, kadınlarının yaşamlarının ve geleneklerin bir nebze olsa değiştiği yıllar olmuştur.

SONUÇ

Kadim medeniyeti ve kültürel çeşitliliği ile tarihin en gizemli toprakları olan İran'da gelenek, görenek, destanlar ve dini inanışlar hâkim unsur iken Batı ile iletişime geçilmesi neticesinde hayatın her alanında köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimleri başlatan da kadınlar olmuştur.

Kaçar kadını, Meşrutiyet öncesinde Şia'nın gölgesi altında şekillenen geleneksel yaşam biçimi içerisinde yer almıştır. Beşikte nişanlanan ve daha ilk ergenlik döneminde evlendirilen kadının eğitimsiz olması, temel haklarını dahi bilmeden ve sorgulayamadan yaşamasına neden olmuştur. Kadınların eğitimsiz olması, sevgi ve özgüven eksikliği yaşamaları, İran kültürünün kadınları öteleyici etkisi, Kaçar hanedanlığında da ataerkil düzeni yasal kılmış ve bu etki Kaçar kadınının toplumsal hayatını belirleyen ana unsur olmuştur.

Tütün devrimi ile birlikte sokaklara çıkmaya başlayan kadınlar Kaçar tarihinde özgürlük ateşini yakmışlardır. Nâsırüddin Şah dönemi ve sonrasında kadın yaşamı ve hakları konusunda totaliter İran kültürünün etkisi kırılmaya başlanmıştır. Yaşanan kırılma ile Kaçar kadını, yüzünü Avrupa'ya çevirmiştir. Bu dönemde kadınlar diplomasinin sembollerinden birisi olan devlet nişanlarının üzerinde yer alırken aynı zamanda tiyatro ve edebiyat alanlarında da boy göstermişlerdir. Kadınlara yönelik eğitim, medeni kanun, giyim-kuşam gibi alanlarda da çeşitli gelişmeler yaşanmıştır.

4 * Korsaj: Fransızcadan türetilmiş bir kelimedir. Küçük, kısa korse anlamındadır.

KAYNAKLAR

- Abadian, H. (2009). Der zamanı Kaçar hukuk İran şerait va rusum madel. *Kalkerde Tarihi İslami Dergisi*, 2(7), 7-24.
- Abdollahifard, P. (2020). İran'da feminizmin gelişimi. İran Çalışmaları Dergisi, 4(2), 351-384. <https://doi.org/10.33201/iranian.826495>
- Abdollahifard, P. (2020). Zerdüştlük inancında kadının konumu. *Doğu Esintileri Dergisi*, 13, 263-286.
- Afary, J. (2009). Saflığı yeniden tanımlamak, bedenleri ortaya çıkarmak ve arzuları değiştirmek. *Modern İran'da Cinsel Politika*. Cambridge: Cambridge UP, 142-173.
- Afary, J. (2009). Resmi evlilik. *Modern İran'da cinsel politika*. Cambridge: Cambridge Up, 19-49.
- Alam, M. R. ve Sosan, Z. R. (2012). Der harekâtı ya sigar Nakşi zanımla nadide giriftan. *Zanha ve Kultur*, 4(15), 71-78.
- Anbarcı, B. (2022). *Türkiye'ye göç eden İranlı kadın gözünden: İran'da kadın haklarına bir bakış*. [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi].
- Asgari, S. (2020). Ortadoğu'da radikal bir kadın portresi: Tahire Qurrat Al-Ayn ve İran hükümet'inden beklentileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 191-203.
- Aşıkkutlu, T. (2011). *Türk-İran modernleşmesi çerçevesinde kadın*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Azad, H. M., Maryam S. ve Mohammad H. (2018). Der zamanı Kaçar va meşrutiyete şekli hanımha. Şeri Farsi ve Mecala Dirbi, 13(58), 27-46.
- Azap, E. Y. (2023). Acem Mülteciler: Kaçar Hanedanı'nda taht mücadelesi ve Osmanlı Devleti'ne iltica eden İran şehzadeleri. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, (33), 79-103. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1270678>
- Batkitar, F. (2019). *Kaçarlar dönemi seyahatnâme yazarlarından Sekine Sultan ve Mihrimah Hanım'ın hac seyahatnâmeleri*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Cezani, B. (2014). İran meşrutiyet devrimi güçler ve amaçlar (1906-1911). (Ed. Arif Bingöl), Kaynak Yayınları.
- Çakri, A., Abolfaz, D. R. ve Muhammed, R. Ş. (1981). Zamanı bü-zürgahi Kaçar va dürüstçüheni va derneşeratı Nakşi hanımha ve ahnetiş naşırdüşaniş. *Naşerati Tahkikatı İslami*, 19(48), 221-234.
- Çolakoğlu, S. (2019). *Nâsırüddin Şah dönemi (1848-1896) ve tütün imtiyazı*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Farsani, S. T. (1388). Kaçar döneminde kadınların mücadelesi: bireysellik, gelenek dünyası ve ondan geçiş. İslam ve İran Tarihi (*Beşeri Bilimler*) Dergisi, 19(2 (seri 77)), 1-22.
- Gürer, S. C. (2020). *Pehlevi İran'ında kadın (1941-1965)*. [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Hosseini, P. S. ve Meiri, H. (2018). Kadın ve vakıf (vaka örneği: Kaçar ve Pehlevi dönemlerinde Tahran). *Geography Quarterly*, 17(60), 149-165.
- Karadeniz, Y. (2012). *İran tarihi (1700-1925)*. Selenge Yayınları.
- Karamali, A., Shamdin K. ve Mohsen R. (2022). Der zamanı Nâsır hanımhai adalatha (1848-1896). *Ahbari Tarihi İslam İran Dergisi*, 15(1), 246.
- Kiren, A. (2019). Osmanlı-Kaçar münasebetlerine nişânlar üzerinden bakmak: II. Abdülhamid dönemine dair bir deneme. (OTAM) *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (45), 147-185.
- Langeroudi, F. E., Hadii N. ve Muhammed R. G. (2020). Der İran der zamanı Kaçar hukuku hanımha İran. *Sociological Review*, 27(56), 111-143.
- Mahbob, F., Aliasghar D. ve Hamid S.J. (2023). Mosasai ve Mosasai Kaçar der camia malketa hanımha ve Blanbordema malkiyata işan. *Mecallai Tahkikatı Tarihi Dergisi*, 18(69), 159-183.
- Maleki, E. (2016). *Hayran Hanım Dünbüli: hayatı, eserleri ve Türkçe şiirleri*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Morshidizad, A., Abbas K. ve Babak A. P. (1389). Der harekâtı Sigar harekâtı seferberi va siyasi (1270-1269). *Malumatı Siyasi*, 6(2/12), 177-206.
- Mojerabi, H. ve Mehrdad D. (2018). Ezdikaki hariciha der zamanı Kaçar muttahil va talakardan hanımha der İran. *Mecallai Sosyalaji Dergisi*, 11(2), 275-290.
- Najmabadı, A. (2005). *Women with mustaches and men without beards: gender and sexual anxieties of Iranian modernity*. [1st ed., .University of California Press].
- Nefisi, S. (1335). *Tarih-i içtimai ve siyasi-yi İran der devre-i mua-*

sır: İntişarat-ı Matbuati-i Şark.

Niray, N. ve Didem D. (2010). İran İslam Cumhuriyeti: tarihi, siyaseti ve demokrasisi. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 2-32.

Parvaneh, S. H. (2018). Hanımha va hadiyedadan (Der zamanı Kaçar ve Pahlevi raci ve baktarih ve misal). *Coğrafiya İran ve Tahkikatı Amik ve Ahbari Beynelmineli Dergisi*, 17(60), 149-165.

Pira, S. ve Özgüdenli, O. G. (2006). Nâsırüddin Şah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasiruddin-sah> Erişim Tarihi: 12.05.2024.

Rezaei, M. A. (2018). Sohbeterdani hanımha zaban va naviştan devrani kultur (Ez devranı Nasrid tabe zamanı meşruiyet). *Tahkikati Edebiyatı Zabani Farsi Dergisi*, (14), 173-195.

Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih 1918-1994*. İmge Kitabevi.

Sara, N. (2016). İslam be İran baest vişrap der penç devranı tarih puşidane labasi hanımha. *Shabak Dergi*, 3(20), 53-64.

Sarıkaya, Y. (2012). Geçmişten günümüze İran: tarih, siyaset, toplum ve kültür. *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı*, (Rapor no:2), 1-44.

Sereşt, M. B. ve Mohsen, P. (2015). Zamanı Kaçar neşarati hanımha ve ihtima hası kultur ve tahkikat. *Journal Of Women In Culture Arts*, 7(3), 327-341.

Şeriati, N., Mohsen, B., Beqerali, A. ve Hojjat, F. T. (2021). Fami-le Şiai Kaçar hanımhai dersistan tafsiri mevkiyatı işan (Az evvel meşrutiyet 1210-1324 H./ 1796-1906 Ms). *Mecalai Tarihi Gemhuri İslami İran Dergisi*, 12(28), 105-130.

Sümer, F. (2001). Kaçarlar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaçarlar#1> Erişim Tarihi: 12.05.2024.

Tafreshi, P. N. (2010). The struggle for freedom, justice, and equality: the history of the journey of Iranian women in the last century. *Washington University in St. Louis Washington University Open Scholarship*, 1-92. <https://doi.org/10.7936/K7XP730D>

Üstün, İ. S. (2000). İran. *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran#4-safevilerden-gunumuze-kadar> Erişim Tarihi: 12.05.2024.

Yetiş, İ. (2022). *Hatırat ve seyahatnameler ışığında İran'da gündelik yaşam* (1800-1896). [Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi].

Yazar Katkı Oranları

Bu araştırmanın hazırlanmasında birinci yazar %50, ikinci yazar %50 oranda katkı sağlamıştır.